

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В КОНТЕКСТІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Вступ. Перші прояви диверсифікації виробництва в аграрному секторі належать до часів панування первіснообщинного ладу, коли відбувалися спроби приручення тварин і вирощування рослин, ведення окремих домашніх господарств та із загальних общин виокремлювалися сім'ї. Її цілями були, зокрема, самозабезпечення продуктами харчування та задоволення побутових потреб. Таким чином, відбувалося формування та утвердження сільського господарства як окремої сфери економіки.

Індустріальний і постіндустріальний розвиток суспільства характеризується становленням багатьох країн як незалежних держав, що сприяло чіткому визначенню напрямків їх спеціалізації. У багатьох із них сільське господарство утвердилось як провідна галузь народного господарства. Що стосується вибору в ньому видів диверсифікації виробництва та цілей її впровадження, то він залежав від існуючих економічних відносин у кожній державі.

В сучасних умовах трансформації аграрної економіки диверсифікацію спричиняють як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Об'єктивним чинником можна вважати певний етап економічного розвитку взагалі чи окремих суб'єктів господарювання, на якому зокрема виникає потреба впровадження часткових або докорінних змін, у тому числі диверсифікаційних. Суб'єктивними можна вважати волевиявлення людини чи групи осіб щодо вибору та доцільності впровадження диверсифікаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень. Питання диверсифікації знайшло своє відображення в наукових роботах таких учених, як В.Андрійчук [1, с. 580-590], Н.Бутенко [2], І. Гришова, Корецький [3], М.Корінько [4], О.Лемішко [5], Н.Маслак [6], М.Малік, К.Дьяконов [7], Ю.Лупенко, С.Подреза [8], І.Румик [9], Т.Травіна [10], В.Юрчишин, П.Саблук та ін. Вони розглядають її особливості як в економіці загалом, так і аграрній галузях. Водночас, на нашу думку, недостатньо уваги приділено дослідженню диверсифікаційних процесів виробництва в аграрному секторі, зокрема меті, яка має бути досягнута внаслідок їх запровадження. Незважаючи на наявність вітчизняних і зарубіжних теоретично-практичних досліджень окремих питань диверсифікації, відсутні методологічні підходи до диверсифікації діяльності аграрних підприємств, недостатньо переконливо обґрунтовані переваги диверсифікації в аграрному секторі економіки, не доведено ефективність різних видів диверсифікації з погляду на специфічні особливості галузі сільського господарства.

Мета: дослідити значення та розвиток диверсифікаційних процесів в аграрному секторі та їх вплив на забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Особливого значення диверсифікація набула в аграрному секторі України на сучасному етапі розвитку держави, коли відбулося становлення її економіки як окремої системи (відокремленого цілого). Становище сільського господарства в цей період можна характеризувати як кризове, що вплинуло на кількісний та якісний рівень диверсифікації виробництва в ньому. Якщо в командно-адміністративних умовах господарювання спостерігалось урізноманітнення видів діяльності та напрямків виробництва в агроформуваннях, то перехідна економіка спричинила їх скорочення. Тому можна стверджувати, що в даний момент у сільському господарстві відбуваються так звані “деверсифікаційні” процеси, що мають на меті досягнення хоча б колишнього ступеня розвитку.

Диверсифікація – це комплекс аналітичних, організаційних, контролюючих заходів, спрямованих на створення, підтримку та розширення економічно вигідних напрямів

діяльності підприємства для досягнення його стратегічних цілей. Вихід до нових сфер діяльності передбачає для аграрного підприємства неабиякі конкурентні переваги (ефективне використання ресурсів, економія за рахунок масштабів, скорочення залежності від постачальників, ефект синергії, раціональне застосування побічної продукції, розподіл інвестиційного ризику тощо). Водночас диверсифікація містить й певні небезпеки для підприємства, зокрема вибір неперспективного напрямку розширення діяльності, недостатня компетентність менеджерів щодо управління різноплановими напрямками, розпорошення ресурсів підприємства, значні витрати на входження до нових ринків, тому застосування диверсифікації вимагає ретельного попереднього аналізу і економічно обгрунтованого рішення.

На сьогодні до економічного обгрунтування стратегії диверсифікації виробництва суб'єктів підприємницької діяльності в аграрній сфері належать:

- виживання в сучасних нестабільних умовах господарювання;
- отримання економічної вигоди;
- своєчасність виконання сільськогосподарських робіт;
- задоволення власних споживчих потреб;
- нівелювання сезонності виробництва;
- зниження залежності від постачальників.

Найважливішою теоретично-методологічною передумовою переходу сільськогосподарського підприємства на диверсифікаційні засади є розробка та обгрунтування наукових положень, або принципів. Впровадження комплексу рекомендованих методологічних принципів та видів диверсифікації діяльності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм власності надасть можливість пристосуватися їм до існуючої кон'юнктури спеціалізованих ринків, забезпечити максимізацію прибутку і стійкість в умовах нерівномірного розвитку економіки (швидкого зростання одних галузей, спаду або стагнації інших), вишукати раціональні сфери для пристосування власних накопичень, мінімізації ймовірних виробничих та фінансових ризиків.

М.Й. Хорунжий наголошує, що процеси капіталізації аграрного сектора, які набувають динамічного розвитку, потребують створення необхідних організаційно-економічних передумов. Вчений вважає, що складові європейської моделі сільського господарства (диверсифікація і посилення багатофункціональності галузі, збереження просторових параметрів галузі та зменшення регіональної диверсифікації доходів, підтримки життєздатності аграрних підприємств і поглиблення зв'язку сільського господарства з розвитком територій) є надзвичайно актуальними для України і тому важливо процеси капіталізації сільського господарства, які поки що не мають такого змісту, спрямувати в русло саме цих вимог моделі [9, с. 56].

Класифікація основних видів диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств

№	Критерії класифікації	Види диверсифікації
1.	Зв'язаність із сільськогосподарською діяльністю	Зв'язана, незв'язана
2	Структуризованість	Конгломератна, концентрична
3	Стійкість на агропродовольчому ринку	Соціально-орієнтована
4	Ризикованість	Помірна, значна, інтенсивна

5	Фінансові можливості	Горизонтальна, вертикальна
6	Державне регулювання	Програмна, цільова
7	Географічно-територіальна належність	Міжнародна, регіональна, обласна, районна

Зміна виду диверсифікації є очевидною, тому що вона має за мету нарощування капіталу підприємства. У той же час необхідність вибору чи зміни виду диверсифікації стає наслідком негативних результатів функціонування діючого підприємства, адже економічно неефективні підприємства, що втратили своїх орендодавців землі і майна, часто перетворюються у чисто формальні структури, які не ведуть виробничої діяльності і в яких залишається майно під борги, майно, що не підлягає паюванню і самі борги. Тому є всі підстави вважати, що той чи інший вид диверсифікації діяльності підприємства обирають як засіб виходу з несприятливої ситуації та забезпечення притоку “живих ” грошових ресурсів через переключення діяльності у несільськогосподарську сферу виробництва.

Узагальнюючи викладене, доцільно серед внутрішніх факторів, що зумовлюють диверсифікацію діяльності сільськогосподарських підприємств, виокремити наступні:

- розширення асортименту виробництва агропродовольчої продукції. Тобто якщо ринок основної продукції внаслідок перенасичення та високої конкуренції стає непривабливим, ухвалюється рішення щодо експансії в іншій сфері діяльності з метою укріплення позиції підприємства на ринку;

- розвиток допоміжних та обслуговуючих підприємств (ремонтних майстерень, автомобільного, машинно-тракторного парку тощо);

- розвиток несільськогосподарської діяльності на сільських територіях.

Виокремлення цього фактору діяльності диверсифікації сільськогосподарських підприємств пояснюється багатофункціональною роллю села, підхід до нього не лише як до місця розміщення галузі сільського господарства, але й як до найважливішої соціально-територіальної підсистеми суспільства. Село виконує такі життєво важливі функції, зокрема: виробничу, природоохоронну, просторово-комунікаційну, контроль над територією, соціально-культурну та ін.. Виконання наведених функцій безпосередньо залежить від рівня соціально-економічного розвитку села, від характеру та змісту соціально-економічних процесів, що відбуваються у сільському соціумі. Проте, розвиток сільських територій дотепер носить частковий, фрагментарний характер, спостерігається відсутність істотних зрушень у розвитку села, зумовлених безсистемністю заходів і програм розвитку сільських територій. Системний підхід до розробки моделі стійкого соціально-економічного розвитку села не лише не виключає, але й вимагає активізації “диверсифікаційної допомоги” сільськогосподарськими підприємствами;

- зниження ризикованості. Поряд з розширенням діяльності підприємства, метою диверсифікації є мінімізація рівня ризику. Об’єктивність ризику, як економічної категорії, має прояв у тому, що він відбиває реальну існуючу ситуацію невизначеності в господарській діяльності. В сучасній інтерпретації ризику це не лише збитки, яких може зазнати підприємство під час реалізації господарського рішення внаслідок внутрішніх або зовнішніх умов невизначеності. Це також і ймовірне відхилення від цілей, заради яких ухвалюються рішення. Можливість зниження рівня ризику досягається у випадку, якщо діяльність підприємства диверсифікується в галузі, малопов’язаній з традиційною. Так, якщо основна продукція підприємства залежить від сезонності виробництва або підпадає під вплив кон’юнктурних ринкових сил, вихід на нові ринки надає можливість для

мінімізації рівня втрат від можливого спаду обсягів реалізованої продукції;

– формування конкурентних переваг. Поза сумнівом, кожне підприємство намагається досягти конкурентних переваг та закріпити їх на ринку. З цією метою розробляються продуктові стратегії розвитку, формуються системи стимулів та підтримки інтересів національних товаровиробників на міжнародній арені, забезпечується розвиток науково-технічних пріоритетів. Підприємства в рамках стратегії диверсифікації можуть значно зміцнити свої конкурентні позиції через по'єднання різних технологій;

– підвищення рівня рентабельності. Диверсифікація сприяє, по-перше, рівномірнішому надходженню доходів протягом року, що надзвичайно актуально для виробників сільськогосподарської продукції, по-друге, збільшенню маси прибутку за певний період. Якщо виходити з того, що рентабельність основної діяльності підприємства залежить від ефективного використання ресурсів, то саме в результаті диверсифікації матеріальних і нематеріальних ресурсів, які до цього неефективно використовувалися, мають перспективу ефективного залучення до виробничого (невиробничого) обігу. Таким чином, створюється можливість розвитку для ефективних виробництв, які здатні адаптуватися до мінливості зовнішнього середовища;

– концентрація значних фінансових ресурсів в окремих підприємницьких структурах (агрохолдингах). Широкі можливості для сільськогосподарської диверсифікації мають промислово-фінансові корпорації, які акумулюють фінансовий капітал та здійснюють за рахунок цього реалізацію великомасштабних проектів диверсифікації. Кількість таких структур, які мають понад 50 тис. га землі, в Україні неухильно зростає та досягла на початок 2011 р. понад 40 одиниць. Майже 159 компаній мають у розпорядженні земельний фонд у розмірах від 20 до 50 тис. га. За висновками експертів, у подальшому, з прийняттям Закону України “Про ринок землі”, ці компанії збільшуватимуть кількість обробленої землі та з часом перетворяться в економічно потужні агрохолдинги [8]. В Україні частка агрохолдингів вже становить понад 5 % ріллі. Підприємства холдингового типу за результатами досліджень Гришової І.Ю. можуть органічно поєднувати в собі більшість видів економічної діяльності, що дозволяє їм практично реалізовувати розширену модель кругообігу капіталу в умовах товарно-грошових відносин. Це дає змогу мінімізувати більшість видів господарських ризиків та здійснювати виробничу діяльність на засадах розширеного відтворення [8, с. 122].

Висновки. Диверсифікація виробництва в аграрному секторі триватиме й на наступних етапах розвитку національної економіки. Якщо сьогодні вона здебільшого є способом виживання аграрних підприємств та господарств населення в нестабільних умовах господарювання, то в майбутньому, на нашу думку, її все частіше застосовуватимуть як елемент стратегічного управління. Змінюватиметься також перелік вище визначених особливостей диверсифікації виробництва в сільському господарстві, зумовлених середовищем перехідної економіки. Це свідчить про перспективи та актуальність подальших наукових досліджень в напрямку впровадження диверсифікаційних змін суб'єктами аграрного сектора.

Анотація

Розкрито економічні цілі, як спонукають суб'єктів підприємницької діяльності до диверсифікації виробництва в аграрному секторі за сучасних умов господарювання.

Ключові слова: диверсифікація, виробництво, сільське господарство.

Annotation

The economic aims which incent the subjects of enterprise's activity to the diversification of production in the agrarian sector on condition of modern economy.

Key words: diversification, production, agriculture.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : монографія / В. Г. Андрійчук. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2007. – 216 с.
2. Бутенко Н.В. Диверсифікація виробництва: цілі та стратегії розвитку // Економіка АПК. – 2003. – №7. – С. 109–114.
3. Корецький Б. Діагностика типів диверсифікації діяльності у суб’єктів господарювання: Зб. наук. праць кафедри економіч. аналізу Тернопільської академії нар. госп-ва. – 2005. – Вип.14. – С.53–55.
4. Корінько М.Д. Диверсифікація як стратегія розвитку // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №5. – С.12–17.
5. Лемішко О.О. Диверсифікація – найважливіший фактор підприємницької діяльності у сільськогосподарських підприємствах Луганської області // Економіка АПК. – 2001. – №4. – С.106–109.
6. Маслак Н.Г. Економічні особливості диверсифікації виробництва підприємств АПК // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С.16–19.
7. Немченко Г. та ін. Диверсификация производства: цели и направления деятельности //www.hedging.ru.
8. Гришова І.Ю. Формування фінансової архітектури молокопереробного підкомплексу АПК: дефініційні контури поточкових процесів./ І.Ю. Гришова // Стратегія наукової та інноваційної діяльності : пріоритети та шляхи забезпечення : колективна монографія за матеріалами міжнар. Наук.-практ.конф, 26-27 травн 2011р. / Каб. Мін. України, Нац.університет біоресурсів і природокористування України [та ін.] – К.: «Аграр Медіа Груп», 2011. – С.101-116.
9. Хорунжий М. Й. Організаційно-економічні трансформації у сільськогосподарському виробництві в процесі його капіталізації / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – 2005. – №10. – С. 51-57.

УДК: 338.432:65.016:636

Тарасенко О.В.

ОБҐРУНТУВАННЯ ЧИННИКІВ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО ТВАРИННИЦТВА

Постановка проблеми. Згідно з Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р. споживання м'яса на душу населення повинно становити 80 кг на рік [1]. Сучасний рівень споживання м'яса населенням України підтверджує небезпеку продовольчої проблеми. За даними Державного комітету статистики, споживання м'яса на одну особу по Україні становить 54,4 кг [2].

Прискорення темпів виробництва м'яса є однією з найбільш важливих завдань аграрного сектору економіки. Трансформаційні зміни у сільськогосподарському виробництві негативно вплинули на м'ясний потенціал головних галузей тваринництва, погіршили якість продовольчого кошика населення. Зараз продовжується тенденція скорочення виробництва м'яса у ведучих галузях – скотарстві та свинарстві. Спостерігається зменшення поголів'я, якісні показники продуктивності залишаються незадовільними. Не вирішуються питання оптимізації державної підтримки м'ясного тваринництва. Все це потребує насамперед визначення напрямів подальшого